

W MROKU GWIAZD

Poezja polska ostatnich dwustu lat. Odczytania i przekroje, red. Anna Czabanowska-Wróbel i Urszula M. Pilch, Wydawnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2022, ss. 568.

Uprawianie poezji jest współcześnie zjawiskiem dość rzadkim. Znika, mimowolnie, pewna uważność i wrażliwość względem zmyślnie poukładanych wyrazów i wersów, a kunsztowność poezji lirycznej ustępuje krótkim, a niezwykle przemyślanym opowiadaniom. Nie może być to jednak powód rozpacz i smutku debiutujących adeptów praktyki literackiej czy koneserów lirycznej sztuki słowa. Wniosek dotyczący permanentności zmian jest wyłącznie truizmem, nie godzi się więc o tym pisać, a godzi się wyłącznie z tym pogodzić. O globalnych zmianach kulturowych i innych przekonaniach estetycznych związanych z pisaniem poezji oraz wyjściem liryki poza sferę słowa czytać można wiele¹. Nie-

mniej, każda uwspółcześniona i pogłębiona interpretacja utworów jest czystą radością niejednego filologa. Wszak wszystkiego o poezji powiedzieć się nie da, a „cokolwiek się powie, jest błędem”², a to daje możliwość badaczom i czytelnikom na nieustające poszukiwanie sensów ukrytych. Pozwala także na powtórne odczytania i staranne przekroje.

Wspomnianą radością była lektura wielowątkowego tomu: *Poezja polska ostatnich dwustu lat. Odczytania i przekroje* pod redakcją Anny Czabanowskiej-Wróbel i Urszuli M. Pilch, wydanego nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego³. Zbiór blisko trzydziestu dziewięciu artykułów staje się okazją do ponownego odczytania przede wszystkim utworów Adama Mickiewicza, Bolesława Leśmiana czy Czesława Miłosza. W kręgu zainteresowań badaczy można odnaleźć także takich pisarzy jak: Cyprian

¹ A. Kałuża, *Poezja, obraz, piśmiennosc i wizualnosc od 1989 roku*, „Wieloglos” 2020, nr 1, s. 37–56.

² B. Leśmian, *Z rozmyślań o poezji*, [w:] *Szkice literackie* Warszawa 2011, s. 60.

³ Adres bibliograficzny do omawianej pozycji znajduje się w tytułowej części niniejszej recenzji.

Kamil Norwid, Teofil Lenartowicz, Adam Asnyk, Felicjan Faleński, Stanisław Przybyszewski, Stanisław Wyspiański, Leopold Staff, Jerzy Jankowski, Jarosław Iwaszkiewicz, Zbigniew Herbert, Stanisław Barańczak, Julian Kornhauser, Eugeniusz Tkaczyszyn-Dycki, Michał Sobol, Krzysztof Siwczak, Roman Honeta. Przedmiotem opisu są także utwory takich pisarek jak: Maryla Wolska, Beata Obertyńska, Kazimiera Zawistowska, Maria Komornicka, Zofia Trzeszczkowska, Maryla Czerkawska, Franciszka Arnsztajnowa, Marcelina Kulikowska, Maria Grosseck-Korycka, Wisława Szymborska, Tamara Karren, Urszula Koziół, Ewa Lipska, Lucyna Skompaska, Olga Tokarczuk oraz Małgorzata Lebda. Książka stanowi zatem przekrój różnych praktyk literackich i form artystycznych poczynając od 1822 (wydanie pierwszego tomu *Poezji* Adama Mickiewicza) aż do 2022 roku. Ta wyjątkowa rocznica może stanowić pretekst do prezentacji utworów poetyckich ostatnich dwustu lat, jednak Autorom przyświecał inny cel. Publikacja została dedykowana Profesorowi Marianowi Stali z okazji jubileuszu siedemdziesięciolecia, co dodatkowo skłoniło Autorki i Autorów do zaproponowania danej cezury.

Marian Stala⁴, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, krytyk literacki, współpracownik „Tygodnika Powszechnego” oraz kierownik Katedry Literatury Pozytywizmu i Młodej Polski na Uniwersytecie Jagiellońskim od 2011 do 2020 roku. Badacz w szczególności uwrażliwiony na „poetykę słowa”. Koncentrował swoje analizy na tekstach literackich od romantyzmu aż po Młodą Polskę. Fascynował się przede wszystkim

poezją (Mickiewicza, Leśmiana, Miłosa), lecz nie stronił od czytelniczych podróży również w głąb współczesnych utworów.

Zaproponował indywidualne podejście badawcze, które zakłada interpretację jak „najbliżej wiersza”. Ta „bliskość” tekstu jest ściśle powiązana z wnikliwością analityczną i wrażliwością Profesora. Formuła niejako uwrażliwia odbiorcę na uważne czytanie poezji, w której koncentracja nawet na jednym wersie pozwala „wejść” w istotę tekstu lirycznego. Podejmowane w książce rozważania są bliskie omawianej metodzie, dzięki czemu poznanie i interpretowanie poezji nie jest wyłącznie przedmiotem opisu, lecz staje się celem samym w sobie. Publikacja wobec powyższych założeń zyskuje mniej analityczny, a bardziej refleksyjny charakter, a samo poszukiwanie semantycznych odniesień to raczej stawianie pytań niż podawanie gotowych odpowiedzi: „[...] W poszerzonej metaforze «wierszy lozańskich», jak przypuszczam – podkreślę: jak przypuszczam – próbujemy zapisać wyjątkowo rzadki rodzaj doświadczenia”⁵. Ten rodzaj ostrożności w stawianiu tez czy analiz z pewnością nobilituje nie tylko sam utwór (w podanym przykładzie: *Liryki Lozańskie*), lecz także metodę Mariana Stali, a w efekcie sens i istotę poezji. Niejednemu czytelnikowi przyjdzie w tym momencie na myśl kategoria refleksyjnego dystansu⁶, która nie dość, że została rozpowszechniona w romantyzmie⁷, to na dodatek nobilituje dy-

⁴ Wszystkie informacje biograficzne prezentowane w niniejszej recenzji pochodzą ze strony internetowej Uniwersytetu Jagiellońskiego, dostępnej pod linkiem: <http://www.pmp.polonistyka.uj.edu.pl>.

⁵ J. Ławski, „Liryki lozańskie jako metafora”, [w:] *Poezja polska ostatnich dwustu lat. Odczytania i przekroje*, pod red. A. Czabanowska-Wróbel [i] U. M. Pilch, Kraków 2022, s. 33.

⁶ Kategoria refleksyjnego dystansu jest pochodną rozważań na temat opozycji podmiot-przedmiot, o których pisał Immanuel Kant, krytykując w ten sposób Kartezjański racjonalizm i empiryzm.

⁷ M. Warchala, *Autentyczność i nowoczesność. Idea autentyczności od Rousseau do Freuda*, Kraków 2006, s. 261.

stans, wątpliwość i niedopowiedzenie, tak obecne w omawianym szkicu.

Redaktorki publikacji (raz jeszcze przywołam: Anna Czabanowska-Wróbel; prof. dr hab. Katedry Historii Literatury Pozytywizmu i Młodej Polski; autorka wielu prac na temat baśni i baśniowości w literaturze, a także artykułów poświęconych kategorii dzieciństwa, oraz Urszula M. Pilch; adiunkt w Katedrze Historii Literatury Pozytywizmu i Młodej Polski na Wydziale Polonistyki UJ, przedmiotem badań Urszuli Pilch był dialog poetyckich światów Juliusza Słowackiego i Tadeusza Micińskiego, stanowiący podstawę rozprawy doktorskiej) podjęły niełatwą próbę usystematyzowania zróżnicowanego zbioru artykułów napisanych przez literaturoznawców reprezentujących różne pokolenia, a przy tym także różne metody badawcze. Co więcej, współpraca przy przygotowaniu publikacji „wyszła” poza mury *alma mater* Profesora Mariana Stali, gdyż pojawiają się badacze również z innych ośrodków naukowych: Anna Legeżyńska; Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu czy Anna Spólna; Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny w Radomiu, Jarosław Ławski; Uniwersytet w Białymstoku. Tak wielowymiarowy przekrój poetyckich uniesień pozwala czytelnikowi poszukiwać sedna, środka prezentowanych propozycji literackich. Propozycję owego środka zaproponowała – według Auterek – sama literatura: „[...] w poezji polskiej ostatnich dwustu lat, gdy czytać ją za pośrednictwem szkiców Stali, dostrzec można „intensywny i zmienny rytm nadziei i zwątpienia”⁸, co zostaje okraszane cytatem Adama Zagajewskiego: „Poezja jest radością,

pod którą kryje się rozpacz. A pod rozpaczą znów jest radość”⁹. Taki drogowskaz wyznały czytelnikowi Redaktorki publikacji, proponując rozpoczęcie lektury od krótkich, lecz filozoficznie skondensowanych rozważań filozofa i publicysty Jacka Filka na temat *Radości mimo zniechęcenia*.

Na szczególną uwagę zasługuje część poświęcona literaturze Młodej Polski. W artykule: *Poetek Młodej Polski fragmenty lunarne (wraz z małą antologią księżycowych wierszy Mateusza Skuchy*¹⁰ zostają przywołane poetki modernistyczne (wcześniej wspomniane: Kazimiera Zawistowska, Maria Komornicka, Maryla Wolska, Bronisława Ostrowska, Zofia Trzeszczkowska, Maryla Czerkawska, Franciszka Arsztajnowa, Marcelina Kulikowska, Maria Grossek-Korycka), których twórczość paradoksalnie (wbrew tytułaturze) jest zdecydowanie solarna, a nie lunarna. Lunarność, jako przedmiot opisu, oddaje według Autora poetycki wymiar krajobrazu i niejednowymiarowy nastrój epoki. Autor w sposób niezwykle przejrzyście (za pomocą punktów) prezentuje swoje rozważania, klasyfikując poetki (na użytek tekstu) jako grupę, chociaż dotychczas żaden z badaczy nie pokusił się o takowe scalenie. Problematyka zatem nie dotyczy jednego utworu (tak jak w przypadku większości artykułów pochodzących ze zbioru), lecz nadrzędnego motywu charakterystycznego dla twórczości pisarek Młodej Polski.

Mateusz Skucha wypunktował cechy księżycy, pokazując jego różnorodne oblicza w wybranych utworach poetek młodopolskich. Pod uwagę wzięł przede wszystkim formy czasownikowe, epitety

⁸ A. Czabanowska-Wróbel [&] U. M. Pilch, *Wstęp*, [w:] *Poezja polska ostatnich dwustu lat. Odczytania i przekroje*, dz. cyt., s. 12.

⁹ A. Zagajewski, *Anteny*, Kraków 2005, s. 88.

¹⁰ Artykuł znajduje się na stronie 157. Mateusz Skucha jest adiunktem w Katedrze Teorii Literatury oraz *visiting professor* na Pekinśkim Uniwersytecie Języków Obcych.

(przymiotnikowe czy rzeczownikowe, rozbudowane) czy porównania, konkludując własne rozważania nad motywem lunarnym słowami Stali o Micińskim: „autor w *Mroku gwiazd* pisał nie tylko wiersze o księżycu, ile wiersze ze słowem księżyc, z lunarnym epitetem, porównaniem czy obrazem”¹¹. Skucha swoją metodologię oparł przede wszystkim na badaniach jakościowych, dobierając repertuar najważniejszych (z omawianej perspektywy) utworów.

W części modernistycznej¹² pojawiają się także rozważania dotyczące *Androgyne* Stanisława Przybyszewskiego omówione w artykule Gabrieli Matuszek-Stec¹³. Autorka podaje informację, że w omawianym tekście zostają przywołane elementy przygotowywanego „Wstępu” do krytycznej edycji poematów prozą Przybyszewskiego, który ukazuje się jako pierwszy tom *Dzieł* pisarza w ramach grantu NPRH (na lata 2018–2023)¹⁴.

Matuszek postanawia rozpocząć swoje refleksje od podania fragmentów *Androgyne* pominiętych w wydaniach książkowych¹⁵, dodaje także, że przekształceniu uległ pierwotny konstrukt autora, który przez wspomniane usunięcie poszczególnych, ekspresywnych akapitów mógł wydawać się niepełny, niekoherentny, a przez ową niespójność

w opisie tracił na walorach artystycznych i estetycznych. Nie dziwi więc fakt, że pojawiły się także niezbyt pochlebne recenzje na temat omawianego poematu, a finalnie również na temat samego pisarza: „wyrzuca on z siebie mnóstwo słów wielkich, głosznych, hałaśliwych”¹⁶.

Publikacja stanowi swego rodzaju „zejście” do „podziemi” Smutnego Szatana, a istotą prezentowanych poszukiwań jest zrozumienie artystycznych fascynacji ukazanych w poemacie. Pomocna w tej (niełatwej) literackiej, a zarazem psychologicznej podróży jest próba odnalezienia determinacji piśmiennej autora *Requiem aeternam*. Aby jednak zrozumieć motywację artysty, Gabriela Matuszek opisuje w artykule nie tyleż biograficzne wątki na temat Przybyszewskiego, ileż podaje liczne odniesienia do tekstów mniej znanych czytelnikowi: listów St. Przybyszewskiego, a także recenzji napisanych w języku niemieckim na temat pisarza („Das literarische Echo”), co staje się „nowym światłem” w toku analiz. Nie brakuje także standardowych opracowań (Marii Podrazy-Kwiatkowskiej, Wojciecha Gutowskiego, Johna Martina Fischera), aluzji do Biblii (Apokalipsa św. Jana) i lektur opartych na metodologii psychoanalitycznej (Freud, Lacan). Jedną z ciekawszych propozycji interpretacyjnych, które podaje Gabriela Matuszek za Ralphem Tegtmeierem (s. 122) jest wątek erotyczny, który u Przybyszewskiego nie łączy się z dekadentyzmem, a raczej z „okultyzmem i hermetyzmem”, ponadto, według Tegtmeiera wizje ukazane w *Androgyne* przypominają raczej „magiczne rytuały praktykowane w O. T. O. [Ordo Templi Orientis] oraz tak zwane wędrówki astralne” (s. 122).

¹¹ M. Stala, *Fragmety lunarne. Szkice o obecności księżycyca w poezji polskiej od schyłku XIX do początku XXI wieku wraz z małą antologią księżycowych wierszy poetów Zachodu*, Kraków 2021, s. 61.

¹² W omawianym szkicu Redaktorki nie wprowadziły podziału na poszczególne części, lecz zastosowały chronologiczny podział publikacji, zaczynając od najwcześniejszych opublikowanych dzieł aż do utworów nam współczesnych.

¹³ Prof. zw. dr hab. Uniwersytetu Jagiellońskiego; historyczka literatury, eseistka i tłumaczka literatury z języka niemieckiego, w szczególności dzieł Stanisława Przybyszewskiego.

¹⁴ Pełna nazwa brzmi: *Edycja krytyczna Dzieł Stanisława Przybyszewskiego* – serie A i B (utwory literackie). Gabriela Matuszek-Stec podała tę informację w przypisie (s. 119) w recenzowanym zbiorze.

¹⁵ Autorka powołuje się na publikację z „Życia” 1899 nr 3 (s. 42 oraz s. 9), w których znalazły się pomijane w wydaniach książkowych fragmenty.

¹⁶ A. Drogoszewski, St. Przybyszewski, „W godzinie cudu”, „Głos” 1903, nr 4, s. 56–57.

Świeże, unikatowe, a przede wszystkim bardzo dogłębne analizy poszczególnych utworów literackich wyróżniają recenzowany tom. Czytelnik może zapoznać się z nową odsłoną interpretacyjną wierszy poetek Młodej Polski, znaleźć nowy „trop” przy analizie poematu Przybyszewskiego, a także zgłębić dotąd nieznanne meandry semantyczne liryk lozańskich, które zostały zaprezentowane jako metafora i rebus. Warto także zauważyć, że nowa odsłona znanych utworów wiąże się często z równie nową metodologią literacką. W tomie można zauważyć oczywiście czysto biograficzną (wręcz niekiedy intymną) metodę odczytania utworów (bliską koncepcji Mariana Stali), a także ilościową próbę zestawienia motywów, które pojawiają się w jednym wierszu danego autora (*O jednym wierszu Bolesława Leśmiana*, autor: Katarzyna Deja) bądź w kilku wierszach kilku autorów. W przeważającej większości Autorzy starali się analizować teksty, zwracając uwagę

na przyrodnicze aspekty utworów, zatem łatwo odnieść wrażenie, że w prezentowanych artykułach dominuje wątek przyrody czy szerzej – świata natury.

Zbiór artykułów *Poezja polska ostatnich dwustu lat. Odczytania i przekroje* pod redakcją Anny Czabanowskiej-Wróbel i Urszuli M. Pilch jest liryczną podróżą po zróżnicowanych światach, tak różnych i dalekich od siebie... W wielości prezentowanych problemów i rozterek, które bez wątpienia stają się ornamentem artystycznym i kulturowym danej epoki, łatwo zauważyć jedność. Jednością jest sugerowany klucz analityczny Redaktorek na temat istoty zmienności zwątpienia i radości, zaczerpnięty ze studiów Mariana Stali. Lecz podążając za praktyką czytelniczną Profesora, można wysnuć nieco naiwny wniosek, iż jest to także niegasnąca wrażliwość i uważność na słowo poetyckie. Pozostaje więc cieszyć się z faktu, że nadal są „skaczący barbarzyńcy, którzy poczuli Boga...”

Bibliografia:

- Czabanowska-Wróbel A., Pilch U. M. (red.), *Poezja polska ostatnich dwustu lat. Odczytania i przekroje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2022.
- Drogoszewski A., *W godzinie cudu*, „Głos”, nr 4, Warszawa 1903.
- Leśmian B., *Z rozmyślań o poezji*, [w:] *Szkice literackie*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2011.
- Ławski J., *Liryki lozańskie jako metafora*, [w:] Anna Czabanowska-Wróbel [i] Urszula M. Pilch (red.), *Poezja polska ostatnich dwustu lat. Odczytania i przekroje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2022.
- Matuszek-Stec G., *O Androgyne Stanisława Przybyszewskiego*, [w:] Anna Czabanowska-Wróbel [i] Urszula M. Pilch (red.), *Poezja polska ostatnich dwustu lat. Odczytania i przekroje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2022.
- Skucha M., *Poetek Młodej Polski fragmenty lunarne (wraz z małą antologią księżycowych wierszy)*, [w:] Anna Czabanowska-Wróbel [i] Urszula M. Pilch (red.), *Poezja polska ostatnich dwustu lat. Odczytania i przekroje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2022.

Stala M., *Fragmenty lunarne. Szkice o obecności księżycy w poezji polskiej od schyłku XIX do początku XXI wieku wraz z małą antologią księżycowych wierszy poetów Zachodu*, Kraków 2021.

Warchala M., *Autentyczność i nowoczesność. Idea autentyczności od Rousseau do Freuda*, Universitas, Kraków 2006.

Zagajewski A., *Anteny*, Biblioteka Poetycka Wydawnictwa, Kraków 2005.

AGATA CZAPIEWSKA – polonistka, interesuje się literaturą XIX i XX wieku, oraz

ironią we współczesnej praktyce pisarskiej.
Adres e-mail: agataczapiewska98@gmail.com